

Duchamp'ın sessizliği: Üretmemek, az üretmek, sergilememek

KÜLTİĞİN KAĞAN AKBULUT
kultigin.akbulut@gmail.com

Yapmamayı tercih ederim. (Katip Bartleby – Herman Melville)

Sanatçılar, ne iyi ki, her türlü soruna rağmen üretiyor, işlerini kamuyla paylaşıyor ve tartışıyor. Benzer ekonomik ve kültürel çaptaki ülkelerle karşılaştığımızda Türkiye'de güçlü bir sanat üretimi kültürü var. Her hafta üst üste gelen sergi açılışlarından, karma sergilerden, sezon açılışlarındaki yoğunluktan bunu görebiliyoruz. Kurumlar, koleksiyonerler, destek kuruluşları ve inisiyatifler sanat üretimini güçlendirmek için durmadan çalışıyor.

Ancak sanat her zaman, hatta belki de çoğu zaman üretmekle ilgili bir mesele değil. Çoğunlukla üretmemekle, üretememekle ilgili. Araştırma, hazırlık, form oluşturma, prodüksiyon ve gösterim derken karşımıza çıkan son nesnenin hangi badirelerden geçtiğini göremeyebiliyoruz. "Sanat dünyasının" en büyük parçasının üretmeyenler, üretemeyenler olduğunun farkında olamayabiliyoruz.

Kavramsal sanat düşüncesinden bu yana sanatın yaşadığı dönüşüm, araştırma ve arşiv bazı sanat pratiklerinin kendine alan açmasıyla beraber sanatçılar artık "iş yetiştirme" telaşesinden kaçınmaya çalışıyor. Daha önemlisi de "yeni sezona yeni ürün" diye kaba bir şekilde tarif edebileceğimiz aceleciliğin önüne geçmek için birçok sanatçı beklemeyi, ara vermeyi, hatta bazen durmayı tercih edebiliyor.

SAHA Yazı Dizisinin 2020 yılı programının bu ilk yazısında da tüm bu üretim çılgınlığının yanında diğer tarafa bakmanın da faydalı bir başlangıç olacağını düşündüm. İronik bir şekilde SAHA Derneği'nin üretim desteği politikasını büken bir tartışma açmayı umut ediyorum. Bir sanatçı için sanat dünyasında üretmemek, az üretmek ya da üretse de az sergilemek nerede duruyor?

"O dönem bunu güçlükle sezebiliyordum, fakat bu 30 yıllık mesafe, hayatımda birbiriyle sürekli çatışan iki şey olduğunu anlamamı sağladı; biri, kendini ortaya koyma arzusu; aynı anda var olmak ve olmamak ihtiyacı; yazmak ile artık yazmamak ve hatta yapıtlarını unutmak ihtiyacı. Son zamanlarda bunları düşünmekten kendimi alamıyordum. Picasso gibi faal ve velut bir sanatçı olmak, ama aynı zamanda Duchamp gibi eylememek, kendimi olabildiğinde az vakfetmek ve mevziyi terk etmek, tıpkı yapıtsız sanatçılar Rigaut ve Vache gibi."

Tam da üretmeme siyaseti zihnimde dolaşırken Türkçe'ye çevrilen Jean-Yves Jouannis'in Yapıtsız Sanatçılar, Yapmamayı Yeğlerim kitabı bu konu üzerine daha fazla düşünmemi sağladı. Bartleby ve Şürekası kitabından tanıdığımız Enrique Vila-Mats, Yapmamayı Yeğlerim kitabına yazdığı önsözde bir yana hayatı boyunca faal bir sanatçı olan Picasso'yu koyuyor, diğer yana da sanat dünyasına tek bir işiyle damga vuran ve hayatı boyunca da toplam yirmiyeye yakın iş üretmiş Duchamp'ı.

O halde şu soruları önümüze koyuyoruz: Böyle bir çağda bir sanatçının görünür olmayı tercih etmemesi kabullenilebilir mi? Bir sanatçının uzun süre solo sergi açmaması onun "kariyerini" tehlikeye mi sokar? Ya da gelen karma sergi tekliflerini reddetmek kibir alameti mi sayılır? Politik bir tavır olarak üretmemek, beklemek, ara vermek, üretsen de göstermemek ya da işini satmamak halen gerçekleştirilebilir bir yol mu?

Yenilik fetişi aslında temelsiz

Türkiye güncel sanatında bu konuyu tartışmaya açtığımızda aklımıza gelen ilk sanatçılar Aydan Murtezaoğlu ve Bülent Şangar olmalı. 90'lar güncel sanat ortamının dönüm

noktalarında yer alan sanatçılar on yıl gibi uzun bir süre sessizlik içindeydiler. 2018 yılında SALT Beyoğlu'nda birlikte açtıkları Devamlılık Hatası sergisi ismiyle bu aralığa işaret ediyordu. Sanatçılar, bu sergi için yazdıkları Errata isimli metin çalışmasında da buna vurgu yapıyorlardı. "Üretim ve sergilemede oluşan aralar, kesintisizlik ve sürdürülebilirlik ile bir arada; ortak bir sorun olarak tartışmaya açılmalı." Peki, nasıl açacağız?

Murtezaoğlu ve Şangar'ın üretim alanındaki düşüncelerini İşsiz İşçiler – sana yeni bir iş buldum! performansında da görmek mümkün. Temsili bir üretim bandının çevresinde sergi boyunca istihdam edilen çalışanların ve sergi ziyaretçilerinin diyaloglarıyla şekillenen performans günümüz kapitalizminde, özellikle hizmet sektöründe istihdamın prekarize edilmesini mesele edinir. Giysi, parfüm gibi artık neredeyse hızlı tüketim ürünlerinin parçası olan materyallerin yer aldığı performans bir yandan da kültür üretimlerinin ve kültür endüstrisinin dönüşümüne selam eder. Sanatçıların maruz kaldığı "proje bazlı" çalışma biçiminin sorunlarını tartışmaya açar. Günümüz sanatçısının karşı karşıya olduğu üretim ilişkilerinin izini Murtezaoğlu'nun ve Şangar'ın çalışmalarında bulabiliriz.

Köken Ergun da araştırma ve üretim süreçlerinin dönüşüm sürecine eleştirel yaklaşan sanatçılardan biri. Ergun sanatçıdan çok ürün beklemenin kapitalist ve normatif bir yaklaşım olduğunu belirtiyor. "Sistem ve seyirci, kullanıcı, alıcı bir an önce ve çokça üretmeni istiyor da onlar da bir an önce ve çokça tüketebilirler," diyor Ergun ve seçimini çok önceden yaptığını vurguluyor. "Pratiğimin en başında bu sisteme karşı çıkacağıma karar verdim. Çok da mutluyum bu seçimimden."

İnsan toplulukları üzerine çalışan Ergun projelerinin uzun süreli gözlem ve araştırmaya dayandığı için üç yılda bir film yapmasının gayet normal olduğunu vurguluyor. Bu bağlamda bir film yönetmeni gibi çalıştığını ve film dünyasında da bu sıklığın gözlemlendiğini ekliyor. "Tabii bu arada ben üç sene boyunca sürekli çalışıyorum. Zaten ben sanatı biraz da bu süreç için yapıyorum. Bu süreçte kendim çok şey öğreniyorum ve kazanıyorum. Aslında, bu da yine en başında verdiğim bir karardı, ben sanatı bir araç olarak kullanıyorum. Kendi istediğim gibi yaşamak ve yaşarken sürekli öğrenmek için bir araç..." diyor sanatçı ve öğrenmek istediği, hep merak ettiği konular ve insan grupları üzerine çalıştığını belirtiyor. "Sistemin, seyircinin, fon mekanizmalarının benden beklediği ya da sipariş ettiği konuları veya insan gruplarını değil," diyor Ergun ve çok üreten sanatçılara bakarsak bu ilişkilerin sıkça görüldüğünü fark edebileceğimizi ekliyor.

Ergun ayrıca boyut, sıklık, tazelik ve yenilik fetişinin aslında temelsiz olduğunu vurguluyor. "Yani eserin yeni olması, sanatçının genç yaşta çok büyük işler yapması, sık sık sergi yapması, sürekli radarda olması aslında bir norm değil." Sanatçı örnek olarak da 2009 yılında yaptığı Binibining Promised Land filminin tam on yıl sonra 2019 yılında dünyanın dört farklı yerinde sergilenmesini veriyor.

Kavramsal işleriyle tanıdığımız Ezgi Tok da üretimin çoğunlukla her türlü pratik ve düşünsel etkinliği kapsayan yoğun bir süreç olduğunu belirtiyor. "Bu nedenle nerede başlayıp nerede bittiğini kesin bir şekilde söylemenin ve sınırlarını çizmenin çok mümkün olmadığı, önsüz sonsuz bir ilişkiler ağı," diye tarif ediyor çalışmalarını Tok. Ve çok fazla girdinin olduğu bu süreçte, kendi ritminde kalmanın önemli olduğuna inandığını belirtiyor. "Her zaman durma, cayma, geri adım atma, hayır deme hakkının olduğunu hatırlayarak devam etmek" diye ekliyor. Tok, ilerlemenin pek çok şeyin önüne geçtiği zamanlarda yavaşlamanın, durmanın ve yapmamayı tercih etmenin de alternatif bir üretim modeli teşkil edebileceğini düşündüğünü vurguluyor.

Kim için üretiyoruz?

Şafak Şule Kemancı da bir dönem iş üretmeye ve göstermeye ara vermiş sanatçılardan. Sebebi de işlerinin alımlanmasına dair politik bir endişeden kaynaklanıyor. 2001 yılındaki

bitirme projesinde İngiliz duvar kâğıdı kültüründen etkilenecek sevişme sahnelerini fotoğraflayıp duvar kağıdına uygular sanatçı. İngiltere’de kamusal alanda eşcinselliğin görünürlüğüne ağır cezalar veren Gross Indecency (müstehcenlik) yasasının halen yürürlükte olduğu bir dönemden bahsediyoruz. Eşcinselliğin dört duvar içine hapsedilmeye çalışıldığı düşünceye karşı evin içini dönüştürür Kemancı. Ancak İngiliz bir oyuncu giyinme odasını dekore etmek için işi almak istediğindeyse Kemancı reddeder. “Duvar kağıdımın politik bir iş olduğunu ve onun odasını dekore etmek için yapılmadığını vurgulayarak ona satmayacağımı söyledim,” diye cevap verir.

Kemancı benzer bir tavrı yüksek lisansa başladığı Goldsmiths University on London’da da sürdürür. O dönem kendini drag king olarak fotoğraflayarak çalışmalar yapan sanatçı, bölüm başkanı bunları çok beğenince bir adım geri atar. “Bölüm başkanı drag king olarak okula gelmemi ve belki performans yapmamı teklif etti. Bu benim için çok iticiydi.” Kemancı o an, işlerinin heteronormatif düşüncedeki insanların sevmesini istemediğini fark eder. “İşler onlara değil queer arkadaşlarıma konuşsun istiyordum. Kendi klanımı, komünitemi heyecanlandırmak istiyordum. İlk yaptığım işler başkaldırı amaçlıydı ve sanırım laf anlatmaya, savaşımaya çalışıyordum,” diyor sanatçı. Şimdiyse kendimizi kutlamak, diğer queerlere göz kırpmak için iş yaptığını söylüyor. Bu yüzden de Kemancı’nın işlerini daha çok LGBTI+ Onur Haftası kapsamında yapılan sergilerde veya diğer queer temalı sergilerde görüyoruz.

Emre Hüner de üretiminin hızlı ya da yavaş olmasını üzerinde çalıştığı konuya bağlıyor. “Sistemin talep ettiği bir hız varsa bu hiçbir zaman senin üretmek istediğin konunun çalışma hızı olamıyor. Bu biraz da sanatçının dışında gelişen bir şey, sana gelen sergi tekliflerine bağlı,” diye vurguluyor Hüner. Ancak Hüner bazen bu dinamiğe uyduğunu ama bir yandan da üzerinde çalışmak istediği diğer konuları ilerletmeye çalıştığını vurguluyor. “Üretmek istediğim iş üzerine ne kadar uzun çalışabilirsem o kadar tatmin oluyorum,” diyor Hüner, ancak deadline’ların da yararlı olduğunu ekliyor.

Hüner üretimlerini ikiye ayırıyor. Bir yanda hayatı boyunca üzerinde çalıştığı, sonu belli olmayan üretimler. “Bunu bir sergi için ya da bitmiş bir iş olarak düşünmüyorum,” diyor sanatçı. Diğer tarafa da yakın tarihli sergi teklifini kabul etmişse onun için yaptığı üretim. Hüner iki sene önce sergi yapmaya ara verme, daha çok yazma ürettiği şeyleri biriktirip üzerine düşünme kararını burada not ediyor. “Düşününce yine üretken bir yıl oluyor tabii ki. Sadece göstermiyorsun. Bunun birçok sebebi var tabii ki. Göstermemek aslında üretmemek değil. Hiçbir şey yapmasan da o birikimi durarak, ortalıktan kaybolarak, yeni bir şeylerle ilgilenerek kendin için bir alan açmak zorundasın. Yoksa sadece sergi peşinde koşuyorsun. Kısa vadede çokça üretim yapmak kötü bir şey değil. Ama daha uzun vadeli bir şey yapmak istiyorsan bu işler seni çok bölüyor.”

Duchamp’ın sessizliği

Jouannais kitabında Duchamp’ın “Çalışma tarzım yavaştır,” sözünü hatırlatıyor. “Birileri nesnelere bir biçim vermekte ısrar ediyorsa, birileri de bu mücadeleyi reddedip en yavaş tempoda çalışmaktan yanadır. Daha az adanmışlık; yapıta dair tüm coşkuyu, deliliği, histeriyi reddetmek,” diye belirtiyor. Yazar bu noktada “Olimpik Asketizm” düşüncesine başvuruyor. Çoğunlukla çilecilik olarak çevrilen asketizm Olimpiyat atletlerinin talim ve terbiyelerinin bir koşulu olarak kendilerini disipline koymalarının bir yolu olan “askesis” sözcüğünden gelip din adamlarının dünya nimetlerinden uzak kalmalarına dair kullanılageldi. Ancak Jouannais sanatçıları harekete geçiren asketizmi, eleştirel bir asketizm olarak yorumluyor. Kavramsal sanatta, sanatın maddesizleşmesinin, fikir ya da kavramın artık yapıtın maddi olarak gerçekleştirilmesinin önüne geçmesinin bu düşüncede önemli bir yer edindiğini vurguluyor.

“Ve yaratım alanında aynı zamanda ‘hem üretken hem eleştirel’ bir ‘görünmezlik’ neden mümkün olmasın? Sorun olan tek şey şu – Marksist bakış ile- ‘tersine dünya gerçek oldukça’

iki haftalık sergilerden ibaret sanat fikri de meşru gelecektir,” diyor Jouannais. Bu nedenle belki de üretmemek, az üretmek ya da sergilememek bazen bir sanatçının tutunabileceği en güçlü tavrı. Ancak günümüz dünyasında bu mümkün mü?

Görüyoruz ki sanatçıların yanında birçok kurum da sonuç odaklı üretim pratikleri yerine farklı yolları aramanın peşine düştü. Yurt dışında çokça örneğini gördüğümüz atölye, öğrenme ve araştırma programları Türkiye’deki kurumlar tarafından da sahipleniliyor. Üretim odaklı yapılar tıkanıkça ve sınıra ulaştıkça sanatçıların hareket edebilmeleri için alternatif alanlar oluşturuluyor.

Ancak yine de bu yapılar çok dar bir sanatçı kitlesine alan açabiliyor. Sanatçıların üretim hızı çoğunlukla galeriler, koleksiyonerler ve kurumlar yani sanat dünyası tarafından biçimlendiriliyor. Bu durumda belki en eski sorulardan birini hatırlatmalıyız: “Sanatçılar niçin üretir?”

Son notlar:

Jean-Yves Kouannais’in *Yapmamayı Yeğlerim, Yapıtsız Sanatçılar* kitabı Corpus Yayınları tarafından Eda Sezgin çevirisiyle yayımlandı.

Bu yazı için birçok sanatçıdan görüş aldım. İsimlerini yazıda zikredemesem de kendilerine teşekkür ederim.